

Шараг О. С.
к.е.н., доцент
доцент кафедри загальної економічної
теорії та економічної політики Одеського національного
економічного університету, м. Одеса, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮЖКІВ СТВОРЕННЯ ВАРТОСТІ

Глобальні ланцюжки створення вартості відіграють ключову роль у сучасній економіці, сприяючи економічному зростанню країн у довгостроковій перспективі. Глобальні ланцюжки створення вартості дозволяють країнам спеціалізуватися у виробництві конкретних товарів та послуг, підвищуючи ефективність та знижуючи витрати виробництва.

Теоретико-методологічною основою концепції глобальних ланцюжків створення вартості (ГЛСВ) традиційно вважаються розроблені на рубежі XVIII-XIX ст. теорії абсолютних (А. Сміт) та порівняльних (Д. Рікардо) переваг.

Зрозуміти глобальні ланцюжки створення вартості в більш широкому соціально-економічному та політичному контексті та динаміку нерівності у світовій економіці дозволяє підхід, заснований на світ-системній теорії, яку розробив І. Валлерстайн. Згідно із цією теорією, світова економіка організована у вигляді ієрархічної системи, включаючи центри, напівпериферію та периферію. Цей розподіл відбувається на основі економічного розвитку та контролю над ресурсами. Центри мають економічну перевагу, тоді як периферія піддається економічній експлуатації.

Дослідження показало, що останніми роками в результаті дії цілого ряду факторів зумовлених динамікою глобального та національного розвитку активізуються процеси трансформації структури і динаміки глобальних ланцюжків доданої вартості.

Одним із найважливіших факторів трансформації глобальних ланцюжків доданої вартості стає зміна клімату. Сформувалася позиція, що екстремальний клімат, включаючи посуху, повені, аномальну спеку чинить не менш руйнівний вплив на глобальні ланцюжки поставок, ніж існуючі геополітичні ризики [1]. Це закономірно призвело і до переосмислення ролі кліматичних подій, а також їхнього впливу на економіку галузей та країн у цілому. Цей фактор безпосередньо пов'язаний і з екологічними умовами, антропогенним впливом та техногенними катастрофами. Основними наслідками кліматичного впливу є: нестійкість у функціонуванні ланцюжків поставок, перешкоди в транспортуванні та розподіленні сировини та продукції, нестабільність виробництва та експлуатації, проблеми з фінансуванням та зниження продуктивності, викиди вуглецю. Екстремальні умови роботи та життєдіяльності населення призводять

до відтоку робочої сили, викликаючи дефіцит кваліфікованої найманої праці та, як наслідок, зниження ефективності функціонування виробництва.

Особливу значущість зміна клімату має у сільськогосподарській галузі, у виробництві продуктів харчування та у забезпеченні продовольчої безпеки країн. У цьому плані зростає роль урядів країн, завданнями яких має бути: прогнозування кліматичних ризиків та розробка способів реагування на екстремальні погодні умови; встановлення жорстких екологічних нормативів, що стимулюють учасників ланцюжків оптимізувати свої енергетичні структури, підвищувати енергоефективність та знижувати ризики.

Новий етап у розвитку глобальних ланцюжків доданої вартості спричинила «торгова війна» між Китаєм і США (2018 р.) істотно підвищивши економічну невизначеність для торгових національних компаній. В результаті значно зросли втрати для існуючих глобальних ланцюжків доданої вартості, що призвело до різкого підвищення імпортних та експортних тарифів. Наслідком підвищення тарифів стало охоплення інструментами торгової війни всього китайського експорту.

Також, негативні торгові потрясіння призвели до переорієнтації експорту Китаю та США в інші великі регіональні економіки. Особливо постраждав експорт у галузях, що вимагають великих витрат на НДДКР, кваліфікованої робочої сили, високої частки доходу від капіталу. Галузі з порівняльними перевагами, високими темпами зростання експорту, високою вартістю експорту та еластичністю заміщення виявилися більш чутливими до торгового захисту.

Сформувалася нова хвиля впливу технологій на суспільство та культуру – технологічний націоналізм, що створює ризики для ТНК, схильних до впливу динаміки глобальних ринків і ланцюжків поставок. Політика технологічного націоналізму впливає на генерацію та реалізацію інновацій, а також здатність забезпечувати технологічну конкурентоспроможність національної економіки [2]. В цілому наслідки торгової війни по ланцюжкам доданої вартості поширюються і на інші країни та сектора економіки, що призводить до великих втрат для всієї світової економіки.

Протягом останніх років розробляються теоретичні аспекти переосмислення ефективності бізнесу у глобальних ланцюжках створення вартості в умовах наслідків COVID-19. Так, пандемія COVID-19 вплинула на різні ланцюжки поставок, включаючи їх фінансування, зміни термінів постачання, зміни попиту, закриття кордонів, перехід на дистанційне обслуговування, зниження ефективності і т.д. Це зумовило пошук нових інноваційних підходів в управлінні глобальними ланцюжками доданої вартості.

Вплив пандемії на глобальні ланцюжки доданої вартості, що функціонують у різних галузях промисловості був різним. Характер та масштаби наслідків визначалися, з одного боку, особливостями конкретної галузі, її організацією, комунікаціями, масштабами та географією конкретних ланцюжків поставок, з іншого – рішеннями та діями національних урядів. Пандемія COVID-19 посилила торговий протекціонізм. Результатом стала зміна виробничо-збутових ланцюжків у сфері конкретних національних економік. Відносно високу стійкість до негативних процесів, зумовлених пандемією, показали

ланцюжки поставок, що функціонують на принципах циркулярної економіки та блокчейну.

В останні роки щодо перспектив ланцюжків поставок виділяються два ключові процеси – подальша дезінтеграція та відновлення процесів інтеграції, але на основі «нового балансу сил та нових можливостей» [3].

Наступним фактором впливу на глобальні ланцюги доданої вартості стало повномасштабне російське вторгнення в Україну (лютий 2022 р.). Запроваджені західними країнами санкції посилюють негативні процеси, що сформувалися під час пандемії COVID-19. Зокрема, санкції значно підвищили геополітичні ризики порушення глобальних ланцюжків поставок, викликаних запровадженням системи взаємних санкцій, з одного боку – росії, з іншого – країн Європи, Америки, Азії. Відбулося різке підвищення цін на енергоносії, зниження реальних доходів населення в різних країнах, скорочення торговельних зв'язків [4]. Сьогодні можна спостерігати значне зростання витрат державних бюджетів, зниження ділової активності, скорочення надходжень до бюджету, коливання курсу національних валют, зростання інфляції, зниження енергетичної безпеки низки країн.

Інвестори та учасники ланцюжків доданої вартості стали розуміти необхідність корекції функціонуючих економічних моделей [5]. В результаті трансформація глобальних ланцюжків доданої вартості набула довгострокового хвилеподібного характеру зі складно передбачуваною траєкторією, що дозволяє говорити про перманентну їх перебудову на всіх стадіях циклу.

Отже, в конкретно-історичних умовах вищезазначені тенденції та фактори формують новий етап розвитку глобальних ланцюжків доданої вартості, в рамках якого не глобальні ланцюжки формують національні економіки, а національні економіки впливають на формування глобальних ланцюжків. Вплив кожного з факторів має свої особливості, у тому числі значимість, ризики, загрози, тривалість тощо. Щоразу при появі нового фактора відбувається синергетичний ефект їхнього впливу. В якості основних перспективних напрямків скорочення наслідків руйнування глобальних ланцюжків доданої вартості, як правило, розглядається розвиток співробітництва, реалізація спільних інновацій, забезпечення гнучкості та спільне створення вартості. Така поведінка стала реакцією фірм на динамічні та глибокі зміни макроекономічної ситуації, обумовлені зміною попиту та пропозиції, а також пов'язані з ними новими ризиками та загрозами.

Література:

1. Qin M., Su C., Umar M., Lobonț O., Manta A. *Are Climate and Geopolitics the Challenges to Sustainable Development? Novel Evidence from the Global Supply Chain. Economic Analysis and Policy.* 2023 Vol. 77. P. 748-763. URL: <https://doi.org/10.1016/j.eap.2023.01.002>
2. Zhang L, Zhao S., Kern P., Edwards T., Zhang Z. *The Pursuit of Indigenous Innovation Amid the Tech Cold War: The Case of a Chinese High-Tech Firm. International Business Review.* 2022. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1817033/FULLTEXT01.pdf>
3. Mostafiz M., Musteen M., Saiyed A., Ahsan M. *COVID-19 and the Global Value Chain: Immediate Dynamics and Long-Term Restructuring in the Garment Industry. Journal of Business Research.* 2022. Vol. 139. P. 1588-1603. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.10.078>